"...den amerikanske statsvetaren Robert Dahl som kan sägas vara nestorn inom den statsvetenskapliga demokratiforskningen. Dahl avlutar sitt »magnum opus« från 1989 Democracy and its critics (i svensk utgåva 1999, Demokratin och dess antagonister)..."
Citat ur Makt utan mandat - De policyprofessionella i svensk politik [utg. 2015] av Bo Rothstein, Christina Garsten och Stefan Svallfors [sid. 16]

Följande text är sista kapitlet i Demokratin och dess antagonister av Robert A. Dahl

Utkast till ett mer demokratiskt land

Om det stod i mänsklig makt att förverkliga ett samhälle som maximalt befrämjar demokrati och demokratiska värden — ett mer demokratiskt land — hur skulle det landet se ut? Frågan är enorm och här kan jag bara antyda en del möjligheter.

Låt oss börja med några slutsatser från tidigare resonemang. Den första — en bedömning av vad som är möjligt — är helt enkelt en sammanfattning av föregående avsnitt. *Vi kan inte återgå till en värld som enbart består av mycket små och helt autonoma politiska enheter.* Det kommer med nödvändighet att existera länder som kräver ett storskaligt styre och det är önskvärt att de länderna är demokratiska. Därför kan vi inte förverkliga ett demokratiskt samhälle utan storskaliga styrelseformer och vi har sett hur skalan inverkar på demokratins möjligheter och gränser.

Min andra slutsats är ett moraliskt omdöme: *Så långt det alls är möjligt bör medborgarna i ett mer demokratiskt land ha de politiska resurser som krävs för att delta i det politiska livet på i stort sett jämställd fot.* Många tror att detta skulle få orimliga konsekvenser, varför de är böjda att avfärda påståendet som absurt. Då kan vi behöva påminna oss varför den politiska jämställdheten är så viktig. Som jag ser saken, är varken politisk jämställdhet eller den demokratiska processen viktiga främst för sin egen skull; de är snarare de mest tillförlitliga medlen att skydda alla dem som berörs av kollektiva beslut och tillvarata deras intressen. Jag upprepar: politisk jämställdhet och en demokratisk process befrämjar bland annat sådana grundläggande värden som frihet — inte minst frihet till självbestämmande; till dessa grundläggande värden hör också att utvecklas som person och att ta tillvara intressen man delar med andra. Politisk jämställdhet är alltså inte ett värde som bara kan förverkligas på frihetens och den personliga utvecklingens bekostnad, utan istället ett väsentligt medel att åstadkomma en rättvis fördelning av frihet och möjligheter till personlig utveckling.

Jag är odelat för politisk jämställdhet, men i grunden handlar det för mig om frihet, mänsklig utveckling och människovärde.

Vi söker alltså ett storskaligt samhälle med politiskt jämställda medborgare. Men är detta alls möjligt?

Vi kan försöka föreställa oss ett land där de sociala och ekonomiska strukturerna utan statligt ingripande automatiskt fördelar alla resurser som krävs för att medborgarna skall kunna delta som jämställda i de kollektiva besluten. Strukturerna får alltså spontant till stånd en resursfördelning som leder till politisk jämställdhet. Fast en sådan självreglerande egalitär ordning har å andra sidan inte existerat i historisk tid och jag kan inte se hur man skulle kunna få till stånd något liknande i framtiden. Jag drivs alltså till en tredje slutsats om offentlig politik: *Ett mer demokratiskt land skulle medvetet reglera sina sociala, ekonomiska och politiska strukturer i syfte att uppnå politisk jämställdhet.*

Anta nu att vi försöker göra oss en bild av ett land där de sociala och ekonomiska strukturerna reglerades så minutiöst av staten att alla politiska resurser fördelades lika bland alla medborgare. Jag inser omedelbart att det är högst problematiskt vad »lika« kan stå för; däremot kan jag inte inse hur en sådan totalreglerad jämlik ordning alls skulle kunna existera någon längre tid. Hur skulle ett stort land med ett ganska komplext och av staten helt och hållet reglerat samhälle kunna bibehålla sin politiska jämställdhet? Jag tror inte medborgarna skulle kunna förhindra att funktionärerna — och i synnerhet inte det högsta ledarskapet — använde regleringsmakten för egna syften och därmed ökade sin makt och sina privilegier. I den politiska jämställdhetens namn skulle vi få politisk ojämlikhet och statligt förtryck, med ödesdigra följder för effektivitet och kreativitet, för tillväxt och produktivitet.

Dessa överväganden driver mig till en fjärde slutsats: *Verkligheten — där det ena viktiga värdet ofta bara kan förverkligas på bekostnad av det andra — sätter gränser för vad som är möjligt.* Även om man i ett mer demokratiskt land fick till stånd optimal politisk jämställdhet, skulle det ändå finnas avsevärda skillnader medborgarna emellan när det gäller resurser, möjligheter och politisk kompetens.

Eftersom det är lättare att minska befintliga ojämlikheter än att hitta vägar att realisera den perfekta jämlikheten — vad nu det kan vara — drivs jag genast vidare till en femte slutsats: *I ett mer demokratiskt land skulle man där det är möjligt försöka att undanröja orsakerna till de värsta politiska ojämlikheterna.*

Vilka de orsakerna är, kan jag här inte fördjupa mig i. Men det kan vara till hjälp att se på tre generella grunder till politisk ojämlikhet: olika tillgång till samhällets fysiska tvångsmedel, skillnader i ekonomiska resurser samt skillnader i kunskap och information. I kapitel 17 tog jag upp sätt att motverka den första olikheten. Diskussionen var visserligen ganska ytlig men jag tänker inte fördjupa den här, utan hålla mig till de två övriga. Och därmed till min sjätte slutsats: *Ett mer demokratiskt land skulle aktivt försöka reducera sådana skillnader i medborgarnas möjligheter till effektivt politiskt deltagande som beror på fördelningen av ekonomiska resurser, kunskap och information.*

Reflektioner kring den ekonomiska ordningen i ett mer demokratiskt land

Någon kunde invända att lösningen på problemet hur ekonomiska resurser och möjligheter skall fördelas ligger mitt framför näsan på oss. Är inte ett modernt, dynamiskt och pluralistiskt MDP-samhälle när allt kommer omkring ett demokratiskt samhälle?

Som vi såg i kapitel 18 gynnar visserligen MDP-samhället polyarkins institutioner och därmed i viss utsträckning också demokratin, men av skäl som jag kommer till om ett ögonblick produceras inte spontant några betingelser för en vidare demokratisering.

I det med polyarki förknippade MDP-samhället är de ekonomiska företagens ledningar för det mesta utsedda av ägarna och juridiskt ansvariga inför dem; ägarna är vanligen privatpersoner eller sammanslutningar av privatpersoner utanför företaget. Företagens produktion är marknadsinriktad. Detta »kapitalistiska« ekonomiska system, som Charles E. Lindblom mer träffande kallat ett marknadsorienterat system av privat företagsamhet, omfattar en mängd olika varianter: från det tidiga 1800-talets industriella laissez-faire-system till 1900-talets så småningom postindustriella, reglerade, sociala välfärdssystem. Det sena 1900-talets »välfärdsstater« spänner i sin tur över ett vitt fält: från de skandinaviska systemen — omfördelande, högt beskattade, med en omfattande social trygghet och en nykorporativistisk modell för kollektivavtal — till lågskattesystemen i USA och Japan med små omfördelningseffekter, begränsad social trygghet och svaga system för kollektiva förhandlingar.

De ekonomiska systemen i länder med MDP-samhällen skiljer sig alltså åt; problemen när det gäller demokratisering är inte identiska och kräver inte heller samma lösningar. Men det går att peka på några gemensamma element i en tillfredsställande lösning.

Motstridiga teoretiska perspektiv

Låt mig börja med en sjunde slutsats: *I ett mer demokratiskt land skulle den ekonomiska ordningen betraktas som ett medel inte bara for produktion och distribution av varor och tjänster utan för en vidare uppsättning av värden, däribland de demokratiska värdena.* Den skulle inte bara vara avsedd att tjäna konsumenter utan människor i alla de aktiviteter som den ekonomiska ordningen ger underlag för. Detta kan verka som en självklarhet. I själva verket går den slutsatsen tvärs emot ett århundrades intellektuella historia i Europa och de engelsktalande länderna. Det teoretiska perspektiv som där dominerat ekonomiskt tänkande skiljer sig i grunden

från det teoretiska perspektivet i den här boken. Låt mig, med risk att hamna i karikerande förenklingar, i grova drag skissera de skilda synsätten.

I den demokratiska teorin uppträder numera både kvinnor och män som medborgare; den ekonomiska standardläran, så uppburen av klassiska och neoklassiska ekonomer, fokuserar däremot på män och kvinnor som konsumenter av varor och tjänster. Det demokratiska perspektivet kan naturligtvis inte bortse från det elementära faktum att medborgarna också är producenter och konsumenter; den ekonomiska standardläran erkänner likaså öppet eller underförstått att producenterna och konsumenterna förekommer i något slags politiskt system, helst kanske som medborgare i en demokratisk ordning. Men vartdera perspektivet ställer endera aspekten i fokus.

Medborgarna ingår i ett markerat och ofta snävt avgränsat politiskt system — en stadsstat eller på senare tid en nationalstat. Staten är eller har åtminstone varit ett system med skarpa kanter: en människas speciella rättigheter och förpliktelser beror på om hon befinner sig innanför eller utanför. Producenterna och konsumenterna agerar i ett mer obestämt, nästan obegränsat ekonomiskt system som i princip skulle kunna täcka hela jordklotet. Medborgaren förväntas höra samman med andra som lever i samma stat och känna samhörighet med en unik samling människor som vårdar samma seder, samma förflutna och samma framtidsdrömmar. Denna samhörighet kan delvis vara klok och rationell, men den hämtar också styrka från urgamla lojaliteter och föreställningar bortom förnuftet. Den producerande konsumenten är — åtminstone i teorins värld — en högst rationell dator, sysselsatt med att kalkylera och jämföra sina marginella vinster och förluster för att alltid få ut största möjliga netto. Lojalitet kan vara av intresse för historiker, sociologer, reklambyråer och vanligt folk i stort sett överallt, men i kapitalismens teoretiska standardperspektiv är lojalitet inte något som kännetecknar den rationella ekonomiska aktören.

I den demokratiska visionen är möjligheterna att utöva kontroll över statsmakternas beslut lika fördelade bland alla medborgare, eller borde åtminstone vara det. Att medborgarna bör vara politiskt jämställda är, som vi har sett, ett avgörande axiom i demokratins moraliska perspektiv. I standardbilden av en konkurrensinriktad och marknadsorienterad ekonomi med fri företagsamhet förekommer det inga makt- och auktoritetsförhållanden. I stället sker det utbyte av varor och tjänster enligt avtal som ingåtts frivilligt av rationella aktörer. Neoklassiska ekonomer hade därför inget behov av sådana ogripbara och till synes icke mätbara fenomen som makt och auktoritet. Lika ekonomiska resurser — de må underlätta politisk jämställdhet, demokrati och därmed förknippade friheter — är enligt den ekonomiska standardläran inte nödvändigtvis något önskvärt mål och långt mindre ett troligt resultat av några beslut på marknaden.

I den demokratiska visionen måste den politiska jämställdheten vidmakthållas med hjälp av en uppsättning klart angivna författningsmässiga arrangemang som har stöd i folkopinionen och som kan göras gällande med lagens hjälp om nödvändigt. Dessa

arrangemang garanterar i praktiken varje medborgare vissa nödvändiga rättigheter, möjligheter och skyldigheter, som i idealfallet kanske också vore tillräckliga för politisk jämställdhet. I den klassiska och neoklassiska visionen ställer staten på ett eller annat sätt upp nödvändiga regler för marknadens funktion och ser till att de efterlevs — det kan exempelvis gälla regler för kontrakt och egendom eller mot konkurrensbegränsningar. Men varför de politiska ledarna skulle vilja påta sig detta uppdrag, förväntas standardläran inte ge något svar på. Inte heller om och i så fall hur mycket de skall manipulera med den fördelning av förmögenheter och inkomster som marknadskrafterna ger upphov tll.

I den demokratiska visionen är det framför allt den centrala friheten till självbestämmande vid kollektiva och bindande beslut som en demokratisk ordning uppnår. Det är medborgarna själva som bestämmer — de som har rätt att delta som politiska likar när det gäller att stifta lagar och andra regler som styr deras tillvaro. Därför skulle också ett demokratiskt samhälle åstadkomma en sådan fördelning av resurserna att den politiska jämställdheten optimerades och därmed såväl den primära friheten till kollektivt självbestämmande som de övriga friheter den demokratiska processen förutsätter.

Den ekonomiska standardlärans frihet är framför allt den primära valfriheten på marknaden: konsumenternas frihet att välja bland varor och tjänster; företagens frihet att konkurrera med produkter och om produktionsmedel; arbetarnas — de rationella konsumenternas lika rationella dubbelgångare — frihet att ingå avtal med arbetsgivarna om att arbeta i utbyte mot lön och därmed kunna fungera som konsumenter. Standardläran varken förkastar eller rekommenderar politisk jämställdhet; den är neutral. Men den förutsätter en viktig likhet: alla ekonomiska aktörer, vare sig de är konsumenter eller producenter, är lika rationella — nämligen fullständigt rationella. De är alla lika fria att acceptera eller förkasta tillgängliga erbjudanden och kontrakt. Men vad detta »lika fria« står för, är långt ifrån klarlagt.

Här ligger alltså den doktrinära motsättningen mellan demokrati och kapitalism. Det konsumenterna är fria att spendera beror på deras inkomster, som med största säkerhet inte är jämt fördelade. Men om inkomst, rikedom och ekonomisk ställning också är politiska resurser — ojämnt fördelade — hur kan då medborgarna vara politiskt jämställda? Och om medborgarna inte kan vara politiskt jämställda, hur kan det då förekomma demokrati? Eller omvänt: skall demokrati komma till stånd och medborgarna bli politiskt jämställda, kräver då inte demokratin något annat än en marknadsorienterad ekonomi med privat företagsamhet? Eller åtminstone att den modifieras ganska drastiskt?

Företagsstyre

Demokratientusiaster driver ibland linjen att i ett verkligt demokratiskt samhälle borde alla sammanslutningar vara demokratiska. Den synen tror jag är förfelad.

Motiveringen för den demokratiska processen som givits i kapitel 6—9 leder inte nödvändigtvis till slutsatsen att varje sammanslutning bör styras demokratiskt. Det hänger på förutsättningarna som behandlades i kapitel 8. Om de inte är uppfyllda för en viss sammanslutning, kan vi inte rimligen hävda — åtminstone inte utifrån de förutsättningarna — att sammanslutningen borde vara demokratiskt styrd. Om vi däremot gör den bedömningen att förutsättningarna är uppfyllda, i så fall *är* vi också förpliktade till slutsatsen att sammanslutningen bör styras genom en demokratisk process. Om förutsättningarna gäller kan i själva verket sammanslutningens medlemmar åberopa den demokratiska processen som en rättighet.

Därför finns det anledning för medborgare i ett mer demokratiskt land att noga överväga frågan: vilka sammanslutningar förutom staten bör styras demokratiskt och vilka inte? I ett mer demokratiskt land med ett MDP-samhälle skulle det ligga nära till hands att se på företagen. De är inte bara enormt viktiga i de flesta medborgares dagliga liv; de är också konturskarpa i sin icke-demokratiska ledning. Det interna styret utgör i bästa fall en form av förmyndarskap, i värsta fall är företaget ett despotiskt system. Men i demokratiska länder, där förmynderi — för att inte tala om despoti — överlag och med rätta betraktas som en oberättigad form av offentligt styre, där tycks förmyndarskap — som ibland degenererar till despoti — vara den form av företagsstyre som föredras. Denna kontrast borde minst sagt inbjuda till offentlig eftertanke. Men på det hela taget ifrågasätts i demokratiska länder knappast tron att företag bäst styrs som icke-demokratiska system.

Varför skulle medborgare i ett mer demokratiskt land intressera sig för företagens interna styre? Det vore bättre att fråga: hur skulle de kunna låta bli? Arbete är det centrala i många människors liv. För de flesta upptar arbetet mer tid än någon annan aktivitet. Det påverkar och är ofta helt avgörande för människors inkomster, konsumtion och sparande; för deras vänskapsförhållanden, fritid, hälsa, trygghet, familjeliv och ålderdom; för deras självuppskattning, känsla av förverkligande och välbefinnande; för deras personliga frihet, självbestämmande, egenutveckling och för oräkneliga andra centrala intressen och värden. Människor är rutinmässigt indragna i många slags auktoritetsförhållanden, kontroll- och maktrelationer men inga är väl så framträdande, så väsentliga och svåra att komma undan i det dagliga livet som förhållandena på arbetsplatsen? Var annars verkar en mer smygande despotism?

Hur borde då företag och bolag styras internt? Jag säger *internt*, eftersom jag utan vidare diskussion utgår ifrån att de borde underkastas någon form av statlig kontroll — eller snarare staters kontroll. Också i en ekonomi där företagen främst är privatägda och marknadsorienterade skulle deras agerande delvis regleras av statliga beslut, vilket också sker i alla demokratiska länder. Skulle ett sådant land någonsin bygga upp en socialistisk ekonomi krävdes det förstås fortfarande statliga regleringar. Men för att både uppnå demokratiska mål och tolerabel effektivitet måste de flesta företag — oavsett ägandeform — vara i hög grad autonoma och marknadsinriktade. Kort sagt: den enda formen av socialistisk ekonomi förenlig med demokrati och effektivitet skulle vara ett relativt decentraliserat system av marknadssocialism. Som

under kapitalismen skulle företagen där regleras av statliga beslut och i båda fallen skulle graden och arten av reglering vara föremål för en hel del politiska kontroverser och akademisk debatt. Förmodligen skulle också lösningarna ändras med tiden i ett visst land och variera avsevärt länderna emellan. Problematiken är viktig och utan tvivel relevant för demokratisk teori och praktik, men jag kan inte gå in på den här.

Är den demokratiska processen motiverad i ett företag?

Att utvidga den demokratiska processen till att omfatta företag är utan tvivel en tanke som många genast slår ifrån sig som både löjlig och orealistisk. Då är det kanske nyttigt att påminna sig alla dem — och det var inte så länge sedan — som enbart såg något löjligt och självklart orealistiskt i att tillämpa den demokratiska processen på en nationalstat. Denna löjliga och orealistiska idé förkastades inte bara av antidemokratiska eliter världen över, för vilka det i klokhetens och realismens namn var uppenbart att det krävdes någon form av förmyndarskap. Även den lilla minoriteten demokratianhängare betraktade demokrati på en sådan jätteskala som en fullständig omöjlighet. Det hade varit en självklarhet för rättänkande människor sedan tusentals år.

Betänk för ett ögonblick de viktigaste invändningarna mot demokrati som tagits upp i denna bok. Vissa — anarkisterna — avvisar ett demokratiskt styre av staten därför att det inte finns något behov av en stat och följaktligen inte heller av någon demokratiskt styrd stat. Förmyndarskapets förespråkare har historiskt sett varit mycket svårare motståndare; de går villigt med på att det behövs en stat men förnekar att vanligt folk har *rätt* att styra den, eftersom de inte är *kvalificerade nog*. Om någon grupp skulle ha rätt att styra staten är det, enligt detta synsätt, den bäst kvalificerade minoriteten, eftersom enbart den besitter erforderliga kunskaper och karaktärsdrag. En del inflytelserika demokratikritiker har också hävdat att vanligt folk helt enkelt är *oförmögna* att styra; trots det författningsmässiga utanverket, den politiska retoriken och rådande ideologin kommer nämligen statens styre oundvikligen att ligga i händerna på en dominerande minoritet, en härskande klass, en styrande elit.

Som jag har försökt visa i tidigare kapitel är dessa argument inget man bara kan vifta bort, men jag har gett mina skäl till att jag anser dem förfelade. Vi har tidigare också sett hur demokratitanken under detta århundrade kommit att ingå som ett element i själva föreställningen om ett legitimt styrelseskick och gjort rent hus med alla konkurrenter. Men om demokratins idé har segrat, så har detta inte inneburit någon seger för den demokratiska processen. Numera förkroppsligas idén i polyarkins institutioner, som kräver att vissa förutsättningar är uppfyllda; men som jag antydde i förra kapitlet saknas förutsättningarna i de flesta länder eller är för svaga att bära upp polyarkins institutioner.

Invändningarna mot tanken att utvidga demokratin till företagens styrelse går egendomligt nog -— eller naturligt nog? — hand i hand med invändningarna mot

idén att tillämpa demokrati på det offentliga styret. Till att börja med hävdar somliga att ett företag inte har behov av något demokratiskt styre eftersom där inte finns något offentligt styre. Enligt den ekonomiska standardläran är frågan hur företaget styrs internt i själva verket irrelevant, eftersom där inte kan sägas existera några offentligt bemyndigade befattningshavare. En sådan makt och myndighet löses helt enkelt upp i kontrakt och det fria utbyte som arbetsgivare och arbetstagare frivilligt och rationellt ingår med varandra. Men om man som jag tror att ett företag bygger på makt- och myndighetsrelationer och att dessa utgör ett styre av dem som deltar i produktionen, då är det befogat — ja, man är skyldig — att fråga hur detta styre bör vara inrättat.

Vissa motståndare, som går med på att en styrelse behövs, förnekar att någon har *rätt* att styra ett företag utom dess ägare. De hävdar att det enda sättet att alls kunna tillämpa demokratins idé på privata företag, skulle vara i form av »aktieägardemokrati«. Nu är det begreppet en skarpsinnig dumhet; att fördela röster efter aktier skulle bryta mot ett grundläggande demokratikriterium: lika rösträtt bland medborgare. Demokrati kräver att varje medborgares röst räknas lika och det kravet kan inte tillgodoses genom att räkna varje aktie lika. Om aktieägarna skall styra sitt företag genom en process som kan kallas demokratisk, måste varje aktieägare ha lika stort inflytande som alla andra. Få anhängare av »aktieägardemokrati« föreslår på allvar den lösningen.

Men även om de gjorde det, skulle lösningen ha allvarliga brister eftersom det knappast finns några förutsättningar för en demokratisk process bland aktieägare, i synnerhet inte när det gäller storföretag. Den demokratiska processen i ett storföretag skulle kräva något som liknar polyarkins institutioner; i ett litet företag skulle den kräva institutioner som påminde om den demokratiska stadsstatens. Men dessa institutioner existerar inte och inte de omständigheter som skulle kunna bära upp dem. Det finns inte heller någon anledning att tro att de kommer att existera eftersom få människor köper aktier för att delta i ett företags styrelse; de köper aktier därför att de vill ta del av företagets vinster.

Även om man godtog den tvivelaktiga premissen att rätten att styra ett företag internt enbart tillkommer ägarna, så följer därav inte att »aktieägardemokrati« i vedertagen mening är den rätta lösningen. Man skulle kunna introducera en demokratisk process i ledningen av företaget genom att föra över ägandet till de anställda i en form som förser var och en — som nu inte längre är anställd utan ägare och medarbetare — med en andel som berättigar den ägande medarbetaren till en röst, men endast en.

Till sist: att från den generella äganderätten sluta sig till påståendet att moderna företag bör kontrolleras av privata ägare kräver en mängd logiska kullerbyttor. För att bara ta en: att folk har rätt att skörda frukterna av sitt arbete innebär inte att investerare är berättigade att styra företagen de investerar i.

Nu finns det de som anser att även om medarbetarna i princip skulle kunna ha ett rimligt anspråk på att delta i företagets ledning, så är de inte *kompetenta*. Kanske att

de har rätten skulle argumentet kunna lyda — men det vore dumt att utnyttja den. Hellre stå över och låta dem som är bättre kvalificerade leda företaget. Argumentet präglas av det välkända försvaret för förmyndarskap och bör bedömas skeptiskt från fall till fall.

Kompetensfrågan är nog den som fäller utslaget när man väger demokrati mot förmyndarskap i fråga om statens ledning; jag tror också att det är kärnfrågan när det gäller demokratisering av företagen. Om inte Den starka jämställdhetsprincipen gäller bland ett företags medlemmar, går det inte att dra slutsatsen att de är berättigade att styra sig själva demokratiskt. Genom hela denna bok har valet mellan demokrati och förmyndarskap gång på gång visat sig hänga på Den starka principen. Accepterar man den, har man tagit ett långt och avgörande steg mot en demokratisk process; förkastas den har man riktat in sig på ett system med förmyndare. Rådande institutioner och ideologier har en överväldigande tyngd och de flesta, även många eftertänksamma människor, har nog svårt att betrakta de anställda som kompetenta att styra företagen de arbetar i. Att tillämpa Den starka principen på arbetsplatsen verkar tvivelaktigt; det mesta tycks tala för förmyndarna.

Som i fallet med staten är frågan komplex och jag kan inte göra den rättvisa här. Men låt mig ge några skäl till att förmyndarskapet står mycket svagare än man vanligen tror.

Till att börja med måste vi påminna oss att den starka jämställdhetsprincipen inte kräver att medborgarna har kompetens i alla frågor; somliga beslut kan delegeras till andra. Bortsett från ytterst små företag skulle vanligen de anställda finna det klokt att delegera vissa beslut. I större företag skulle de säkerligen delegera mycket av sin myndighet till en vald styrelse, som nog för det mesta skulle ha rätt att tillsätta och avsätta cheferna.

Vi måste också komma ihåg att näringslivet i ett MDPsamhälle inte består av den ekonomiska standardlärans effektivitetsmaximerande idealföretag. Det är privatägda bolag, där formellt suveräna aktieägare för det mesta möter nästan oöverstigliga hinder att ifrågasätta ledningens beslut, totalt beroende som de är av ledningen för information. Den fungerande oppositionsrätten som utmärker polyarkin, saknas i ett företag.

Gällde frågan bara om de anställda på det hela taget är lika kvalificerade som aktieägarna att styra sina företag, är mitt svar att deras kompetens nog är bra mycket större. Men nu är det ju som vi har sett en myt att aktieägarna skulle styra företagen de äger, precis som »aktieägardemokrati« är en självmotsägelse. Även om företagsledningen kanske styr företagen till förmån för aktieägarna — åtminstone delvis och ibland — så ligger kontrollen över avgörande beslut vanligen inte i aktieägarnas händer utan i ledningens.

Den relevanta frågan är snarare om de anställda skulle vara lika kvalificerade som aktieägarna att välja en ledning, till vilken de i större företag kunde delegera en stor del av sin myndighet; eller lika kompetenta som företagsledningen själv i det

avseendet — det är ju i realiteten ofta den som väljer in sina likar och efterträdare. Här finns det visserligen på senare tid en rad lovande exempel men det vore rimligt om medborgarna i ett mer demokratiskt land besvarade denna och andra frågor kring företagens demokratisering genom att gå experimentellt tillväga.

Jag kan inte uttala mig om vad som vore den bästa lösningen för företag i allmänhet i varje demokratiskt land. Men medborgarna skulle förvisso placera frågan om företagens ledning högt på dagordningen i ett mer demokratiskt land. För att introducera den demokratiska processen i företagens styrelse krävs det inte att demokratiskt styrda företag fungerar bättre rent ekonomiskt än konventionellt styrda företag. Så länge deras ekonomiska resultat inte är sämre, skulle de ändå på det hela taget vara överlägsna; de värden som tillförs genom den demokratiska processen skulle få vågen att tippa över.

Man skulle kunna gå med på allt detta och ändå hävda att någon demokrati i företagsvärlden inte är möjlig; att det är en chimär eftersom företagen till sin natur inte lämpar sig för demokrati; oavsett sin formella beslutsordning skulle de — precis som staten — oundvikligen falla i händerna på en dominerande minoritet. Argumentet kan inte ignoreras men det blir mindre övertygande om man synar det i sömmarna.

Oavsett om det gäller företag eller stat kräver demokratisering gynnsamma omständigheter som inte uppstår spontant; demokrati kommer inte som något oundvikligt eller »naturligt«. Precis som ett offentligt demokratiskt styre aldrig utvecklades i många länder — eller utvecklades och kollapsade — så är i ännu högre grad MDP-samhällenas ekonomier ett gravfält för otaliga försök att demokratisera arbetsplatsen. Dessa misslyckanden visar att det sannolikt inte går utan lämpliga stödsystem. Demokratiska företag skulle i likhet med demokratiska länder kräva en passande demokratisk författning som det fanns makt att driva igenom och som garanterade sådana grundläggande rättigheter som yttrandefrihet. Det skulle också krävas andra stödformer som exempelvis adekvata kreditmöjligheter, utbildningsprogram — särskilt för företagsledningarna — och organisationer som hjälper till att ta fram nya produkter och stötta nystartade företag. Bristen på stöd av detta slag har varit avgörande för många misslyckanden att introducera demokrati på arbetsplatsen.

Slutligen väcker lätt idén om demokratiskt styrda företag alltför stora förhoppningar , precis som ambitionen att demokratisera den offentliga makten. Demokratiseringens effekter överdrivs gärna av både förespråkare och motståndare. Men effekerna blir ju inte oviktiga bara därför att förväntningarna ofta är måttlösa och det vore ett lika stort misstag att undervärdera konsekvenserna av auktoritära institutioner i arbetslivet. Både när det gäller att leda stater och företag kommer dessutom säkerligen de vanliga tendenserna till minoritetsdominans att göra sig gällande även i fortsättningen. Men man kan räkna med att demokratiska strukturer på arbetsplatsen skulle uppfylla demokratikriterierna ungefär lika bra som det offentliga styrets demokratiska

institutioner; och de får ju i allmänhet vårt stöd trots sina otillräckligheter. I ett mer demokratiskt land skulle medborgarna på samma sätt stödja demokratiska processer på arbetsplatsen, trots att de i praktiken säkerligen hade sina brister.

Demokrati, dominerande minoriteter och moderna overvakare

Alltså: medborgarna i ett högutvecklat land med beprövade demokratiska institutioner skulle nog kunna få fram mer demokratiska styrelseformer i näringslivet. Men det offentliga styret ställer dem inför en ännu större utmaning.

Genomgående för alla demokratiska länder är den stora bristen på politisk jämställdhet. Skillnaderna medborgarna emellan när det gäller politiska resurser, strategiska valmöjligheter och förhandlingspositioner är så stora att de ger trovärdighet åt teorier om minoritetsdominans. Men av skäl som jag tog upp i kapitel 19 håller de teorierna inte måttet, vare sig som empiriska beskrivningar eller som handlingsplaner. Inte desto mindre befinner vi oss långt från den klassiska visionen av medborgare som deltar i det politiska livet på jämställd fot.

Att grundligt utreda skillnaderna medborgarna emellan när det gäller deras möjlighet och förmåga att påverka statens styre, faller långt utanför ramarna för denna bok. Men alltsedan antikens dagar har praktiskt taget alla eftertänksamma demokratianhängare betonat hur demokratin hotas av skillnader i ekonomiska resurser. Det var exempelvis ett axiom i den republikanska teorin att makt och egendom har en tendens att sammanfalla; att den omfattande maktfördelning som republiken krävde, också förutsatte en stor egendomsspridning.

Den ekonomiska ordningens stora betydelse när det gäller fördelning av resurser, möjlighet att göra strategiska val och förhandla effektivt — faktorer som direkt påverkar den politiska jämställdheten — ger ytterligare anledning att ta ägande- och demokratifrågorna i näringslivet på allvar. Det rådande systemet ger helt klart upphov till stora förmögenhets- och inkomstskillnader, som får konsekvenser för en rad andra värden av betydelse för det politiska livet. Å andra sidan har få problem uppmärksammats mer av demokratianhängare. Därför tänker jag helt enkelt utgå ifrån att frågan hur man bäst uppnår en ekonomisk ordning som stärker den demokratiska processen hamnar högt på dagordningen i ett mer demokratiskt land.

Istället vill jag fästa uppmärksamheten på något som tycks mig vara ett ännu större framtida hot mot demokratin. För jag tror att resursfördelningen bland medborgarna, deras strategiska valmöjligheter och förhandlingspositioner på sikt kommer att påverkas mindre av förmögenhets- och inkomstskillnader än av skillnader i specialkunskaper. Det kanske inte kommer som en överraskning att jag ser faran komma från den typ av övervakare som ingav Platon hopp: de intellektuella.

Jag använder den moderna och för Platon obekanta termen »de intellektuella« eller »det intellektuella skiktet«," i den mening Edward Shils har givit den: »De

intellektuella är den uppsättning personer i varje samhälle som mer frekvent än de flesta övriga samhällsmedlemmar utnyttjar generella symboler med abstrakt referens för att kommunicera och uttrycka sig.«

I kapitel 18 såg vi hur dominansteorier som lägger större tonvikt på övertalning än på regelrätt tvång tilldelar de intellektuella en avgörande roll. De tillhandahåller systematiserade föreställningar som legitimerar den härskande klassen; de skapar och sprider ideologier; de utvecklar den rådande »politiska formeln« i ett samhälle; de ger form och innehåll åt den härskande klassens »kulturella hegemoni«. Dominansteorierna må ha sina brister men jag tror inte det är ett misstag att tillmäta intellektuella ett stort inflytande över det politiska livet, Och av skäl som jag skall komma till, så har deras inflytande — åtminstone en särskild grupp av intellektuella — ökat kraftigt mot slutet av det här århundradet och kommer nog även fortsättningsvis att öka.

Det ligger i sakens natur att de intellektuellas inflytande över det offentliga livet är lättare att spåra på ett mer allmänt plan än att säkerställa systematiskt. De har också själva svårt att skärskåda sin egen betydelse med samma skarpa blick som de granskar andra. Men nog skulle en samtidsobservatör finna rikligt med belägg för att de har en viktig funktion när det gäller att forma attityder, trosföreställningar och värderingar. De har inflytande över utbildning och medier, över den offentliga dagordningens innehåll och prioriteringar; de påverkar regeringens och oppositionens handlingsprogram, vilka idéer som bedöms vara intellektuellt respektabla och som därför bör tas på allvar osv. Vare sig de är för eller emot *status quo* spelar de intellektuella en framträdande roll i moderna demokratiska länder. För att bara ta ett exempel: den relativa vikt TV-tittarna i USA tillmäter olika frågor beror i hög grad på hur mycket nyhetskommentatorerna själva uppmärksammar en speciell fråga.

När man bedömer de intellektuellas inflytande skall man inte vilseledas av föreställningar om en homogen klass med gemensamma klassintressen. I praktiskt taget varje samhälle under historisk tid har det intellektuella skiktet främst tjänat religiösa och världsliga myndigheter, men under de senaste århundradena har en viktig del av detta skikt bestått av opponenter som tagit avstånd från dessa auktoriteter. Nutidens intellektuella har skilda och ofta motsatta åsikter om det mesta, inte minst i politiska frågor. I det avseendet utgör de långt ifrån någon »klass« som försöker tillvarata sina egna »klassintressen«.

Å andra sidan delar de intellektuella — precis som företagare — vissa förmåner som de försöker skydda och befrämja; i den meningen har de gemensamma intressen. Intellektuella i den övre delen av skiktet tillhör samhällets mest privilegierade — precis som företagsledarna. Vanligen har de inte bara en ganska trygg ekonomi; många är också i sitt yrkesliv oberoende och autonoma på ett enastående sätt. Naturligtvis kämpar de med kraft för att bevaka sina intressen om de skulle hotas. Men dessa gemensamma gruppintressen ger inte några särskilt direkta utslag i politiken.

Det är alltså inte de intellektuella i allmänhet som intresserar mig här, utan den delen av skiktet som är väsentlig för att moderna politiska system skall fungera intelligent, vare sig systemen är demokratiska eller ej; närmare bestämt de som ägnar sig åt politiska frågor och är aktivt engagerade i att påverka offentliga beslut, inte bara direkt utan även indirekt genom opinionsbildning. I demokratiska länder finner man den sortens intellektuella i förvaltningar, verkställande myndigheter, parlament, partier, universitet, forskningsinstitutioner, medier, intresseorganisationer, konsultfirmor, företag, fackföreningar, advokatbyråer och på många andra ställen. Det är vanligt att de ledande specialisterna på ett visst område — exempelvis nedrustning, hälsovård, miljöfrågor — känner eller har hört talas om varandra till och med i ett stort land som USA. Men skiljelinjerna för en viss grupp specialister kan vara flytande och ofta sträcker de sig över nationsgränserna.

I brist på en vedertagen beteckning kommer jag att kalla dessa intellektuella för *politiska specialister*; hela gruppen av specialister på ett visst område utgör en *politisk elit* — exempelvis en utrikespolitisk elit — och alla specialistgrupperna sammantagna kallar jag *de politiska eliterna*.

Dessa begrepp är bekväma och passande men det vore fel att läsa in för mycket i dem. Jag antyder inte att de politiska eliterna är en »härskande klass« med ett gemensamt »klassintresse« eller att de med tvång eller övertalning prackar på sina landsmän åtgärder som gynnar deras »klassintressen«. I likhet med de intellektuella i allmänhet är de politiska eliterna en blandad skara. Deras gemensamma intressen är för det mesta för svaga för att spela någon större roll för deras konkreta bedömningar av olika politiska alternativ. Och detta — att medlemmarna av en politisk elit brukar företräda skilda och ofta motstridiga politiska linjer — är viktigt vid en bedömning av demokratins utsikter.

De politiska eliternas roll i det offentliga beslutsfattandet skulle knappast vara en viktig fråga för medborgarna i ett mer demokratiskt land, om det inte vore så att de politiska frågorna ständigt blev allt mer sammansatta. Denna komplexitet hotar att frigöra de politiska eliterna från *demos* kontroll. Följden kan bli ett slags pseudoförmynderi — i viss utsträckning är det redan så. En sådan väktarroll är inte nödvändigtvis något som medlemmarna i de politiska eliterna önskar sig, lika litet som Platons filosofer gjorde det. Men vare sig de vill det eller ej, har den moderna politiken blivit så komplex att de ofta får den rollen.

Komplexitet och demokratisk process

För att beskriva komplexitetens följder för den demokratiska processen tänker jag utnyttja den alltför enkla men ändå användbara distinktionen mellan mål och medel. Beslut i offentliga frågor kan lämpligen betraktas dels som öppet uttryckta eller underförstådda åtaganden att genomföra vissa mål, dels som beslut om vilka medel som skall väljas för att genomföra åtgärden i fråga. I den enklaste typen av

demokratiska system, där *demos* direkt fattar alla viktiga beslut, väljer det också samtidigt både mål och medel. Systemet med folkförsamlingsdemokrati hade en sådan enkelhet över sig, men man skall inte undervärdera svårigheterna medborgarna ibland måste ha haft innan de kom till beslut. Vi måste också hålla i minnet att beslutsfattandet i medborgarförsamlingarna inte var en heltidssysselsättning och att det rörde sig om en mycket begränsad dagordning. Naturligtvis delegerade församlingarna vissa administrativa uppgifter, för det mesta till vanliga medborgare som utförde dem på deltid eller bara hade befattningen under en kort period. *Demos* beslutade alltså öppet eller underförstått om både mål och de nödvändiga medlen, när det valde sina lagar eller röstade om politiska åtgärder; samtidigt hölls den delegerade myndigheten inom mycket snäva gränser. Det rörde sig om både enkla och direkta beslutssystem.

De systemen ersattes av polyarkins mer differentierade institutioner när demokratitanken började tillämpas på nationalstater. Men det var fortfarande möjligt att tolka polyarki som ett system där besluten fattades av *demos* och dess valda representanter. Som tidigare delegerades vissa begränsade administrativa uppgifter till tjänstemän. Den tidiga polyarkins beslutsfattande — låt oss kalla det Polyarki I — kan alltså beskrivas som enkelt men indirekt.

MDP-samhällenas utveckling och den tilltagande internationaliseringen förde med sig att politiken blev allt komplexare. Dels blev åtgärderna inom ett visst verksamhetsområde mer sammansatta, dels ökade antalet åtgärder när statens verksamhetsområden utvidgades, vilket i sig var en källa till komplexitet. Att styra detta konglomerat av åtgärder gjorde i sin tur beslutsprocessen ännu mer invecklad. På samma sätt som demokrati på nationalstatens nivå krävde en radikal förnyelse och anpassning av de politiska institutionerna — skapandet av polyarki — behövde polyarkierna nu nya institutioner för att klara av det politiska beslutsfattandets nya komplexitet. Därmed skapades en ny praktik så i grunden olik den ursprungliga direktdemokratin att man kan undra om det är lämpligt att använda termen »demokrati« om båda. I USA utvecklade kongressen tidigt mäktiga kommittéer där medlemmarna inte bara utformade lagförslag utan ofta blev experter inom sina områden. Sedan andra världskriget bildar dessa kommittéers administration, tillsammans med personalen kring senatorerna och representanthusets ledamöter, ytterligare ett lager av politiska specialister. På samma sätt växte experternas skara i andra demokratiska länders ministerier, departement och förvaltningar. Denna kunskapsmobilisering i den moderna demokratins tjänst — jag kallar den Polyarki II — var ett heroiskt och ofta lyckat försök att anpassa demokratin till den offentliga politikens komplexitet.

Det var fortfarande möjligt att tolka Polyarki II i folkstyrets klassiska termer. Även om den demokratiska processen inte längre kunde genomföras i sin enkla, direktdemokratiska form, kunde dess krav tillgodoses genom *en fortgående process av stegvisa tolkningar*. De övergripande politiska målen kunde slås fast i allmänna val, där det samtidigt inom vida ramar bestämdes vilka medel som var acceptabla.

Demos satte gränserna för mål och medel — de kunde ibland vara vida, ibland snäva men det var innanför dessa gränser som de valda representanterna beslutade om lagar och politiska åtgärder. Verkställande myndigheter och förvaltningsorgan av olika slag skulle sedan definiera medlen ännu snävare. Denna fortgående process av stegvisa tolkningar hamnade slutligen hos den enskilde tjänstemannen som genomförde åtgärden.

Den som inte drar sig för att blanda ihop de klassiska kategorierna kan tolka Polyarki II som ett försök att inympa förmyndarskapets expertis på *demos* folkliga suveränitet.

Demokrati eller formyndarskap?

Men om nu viktiga politiska frågor har blivit så komplexa att vanliga medborgare inte förstår vad som bäst skulle tjäna deras intressen — har då den demokratiska visionen blivit omöjlig att förverkliga i det komplexa universum vi tycks vara bestämda att leva i?

I så fall kan demokrati komma att ersättas av förmyndarskap, kanske inte vad gäller politiska symboler eller ens i tänkesätt, utan i praxis. Vi skulle inte längre kunna tolka Polyarki Il som förmyndarexpertis inom ramen för ett suveränt folkstyre, utan som de politiska eliternas faktiska förmyndarskap smyckat med demokratins symboler. Men det vore ändå inte ett system av minoritetsdominans enligt teorierna i kapitel 18. För »härskarna« skulle vara en ytterst heterogen samling relativt självständiga grupperingar vars främsta källa till inflytande är deras specialkunskaper. De kanske snarare borde kallas pseudoförmyndare än sanna förmyndare, eftersom de varken stod på den moraliska eller kunskapsteoretiska grund som Platon och andra krävde för sant förmyndarskap. I kapitel 5 argumenterade jag för att den grunden är ohållbar och den kritiken drabbar i ännu högre grad dessa pseudoförmyndare. Låt mig göra en kort rekapitulation.

Beslut i offentliga frågor — det må röra sig om kärnvapen, fattigdom, socialförsäkringar, hälsovård eller liknande — kräver både moraliska och instrumentella bedömningar. Besluten i dessa frågor kan inte bara röra målen, inte heller kan de bara handla om medlen. Det finns ingen intellektuellt hållbar grund till att de politiska eliterna skulle ha en överlägsen moralisk kunskap, i synnerhet inte bättre kunskap om vad som utgör det allmänna bästa. Det finns tvärtom skäl att tro att specialisering i sig — grunden för de politiska eliternas inflytande — är till nackdel för den moraliska kompetensen. Och just därför att experterna är specialiserade bildar deras expert kunskap en alltför snäv bas för de instrumentella bedömningar som en intelligent politik kräver.

Dessutom fattas offentliga beslut bakom en tjock slöja av okunnighet, särskilt när frågorna är komplicerade. Det krävs undantagslöst att man bedömer alternativ vars utfall är ytterst osäkra. Strängt taget är sannolikheten för de olika utfallen nästan alltid okänd; i bästa fall kan man ta till kvalificerade gissningar. Och även när det går

att göra någon slags bedömning av sannolikheterna, måste man avgöra hur pass acceptabla riskerna är. Att prioritera politiska handlingsalternativ för också undantagslöst med sig en slags kohandel mellan skilda typer av värden; valet står mellan olika slags politiska mål som inte kan uppnås samtidigt. Medborgarna har alltså goda skäl att inte tryggt lägga sina öden i de politiska eliternas händer.

Slutligen skall inte de politiska eliternas samhällsanda överdrivas. Världen över är de kända för den lätthet med vilken de gynnar den egna byråkratin eller organisationen i allmänintressets namn. Ju friare de går från offentlig kontroll ju troligare att de korrumperas av maktens välkända frestelser.

Accepterar man pseudoförmynderiet kan ridån definitivt gå ner för den demokratiska visionen utan att man för den skull inviger de sanna förmyndarnas era, där de styrande besitter den visdom och dygd som krävs för politisk kunskap.

Medborgarskap i Polyarki III

Skulle ett högutvecklat land med beprövade demokratiska institutioner kunna undgå att styras av pseudoförmyndare? I så fall måste den svagaste länken i kedjan av stegvisa tolkningar uppmärksammas. Och den länken är *demos* självt. Om inte den demokratiska processen är fast förankrad i *demos* bedömningar, kommer systemet även i fortsättningen att vara på drift mot pseudoförmynderi. Håller ankaret, stoppas driften.

Problemet ligger i kunskapsklyftan mellan de politiska eliterna och de vanliga medborgarna. Att den klyftan skulle kunna göras mindre, betraktar säkerligen många som rena utopin. Men här tror jag det återstår några viktiga möjligheter att pröva. Polyarki I var ett resultat av nya institutioner för att anpassa den demokratiska processen till nationalstaten; Polyarki II var ett försök att hantera en mer omfattande offentlig politik som krävde mobilisering av specialkunskaper. På samma sätt skulle Polyarki III kunna uppstå ur behovet att minska kunskapsklyftan mellan de politiska eliterna och *demos*. Låt mig komma med några ansatser till en tänkbar lösning.

Informationsteknologin möjliggör numera följande:

1. Alla medborgare kan praktiskt taget när och var som helst lätt komma åt information om den politiska dagordningen — information på lämplig nivå och i passande form som återspeglar bästa tillgängliga kunskap.

2. Alla medborgare kan lätt beredas möjligheter att påverka ämnena för denna typ av information.

3. Alla medborgare kan delta i relevanta politiska diskussioner.

Nu kan man alltså nästan omedelbart få tillgång till upplysningar om offentliga ärenden — på expertnivå eller lekmannanivå i form av exempelvis utskrifter,

debatter, dramatiseringar och illustrationer. Informationsteknologin gör det också möjligt för varje medborgare att själv föra upp ärenden på en sådan dagordning av offentliga angelägenheter. Interaktiva system tillåter också samtal med experter, beslutsfattare och andra medborgare.

Men det är viktigt att komma ihåg att den nya tekniken inte bara är till för att underlätta deltagandet, som en del deltagardemokrater har föreslagit; medborgarna kan inte överskrida gränserna för sin politiska förståelse bara genom att delta i diskussioner över nätet. Visserligen vore det möjligt att följa en debatt och sedan rösta direkt, men utan adekvat förståelse från medborgarnas sida finns det ingen garanti för att de vidtagna åtgärderna skulle tillvarata eller befrämja deras intressen.

De tekniska problemen är lätta att lösa; tekniken som nu utvecklas kommer under alla omständigheter att användas på ena eller andra sättet. Den kan användas på ett sätt som skadar den demokratiska processen och dess värden eller tekniken kan användas för att gynna den. Utan en medveten och avsiktlig ansträngning att använda den nya teknologin för demokratiska syften kan den mycket väl visa sig vara destruktiv.

Tekniken är bara en nyckel och problemet är större än så. Hur skall man i ett mer demokratiskt samhälle se till att denna information som medborgarna lätt kan få tillgång till också är den bästa möjliga? Skulle inte de politiska eliterna kunna utnyttja de interaktiva teknikerna till att manipulera allmänheten för egna syften? Utgör inte informationsteknologin en stående inbjudan till de politiska eliterna att befästa just det pseudoförmynderi som avsikten var att förhindra?

Demokratins utsikter hänger på mångfalden av åsikter bland de politiska eliterna och på deras relativt svaga gemensamma intressen som »klass«. Det kommer nog att variera från land till land hur man bäst utformar de institutioner som skall göra experternas kunskaper lätt åtkomliga och lättförståeliga för medborgarna. I USA skulle lösningen kunna bygga på pluralismen och autonomin hos de många förvärvsinriktade, vetenskapliga och akademiska sammanslutningarna.

För att en process av stegvisa tolkningar skall vara framgångsrik krävs det inte att varje medborgare är informerad och aktiv i varje fråga. Ett sådant krav går lika lite att uppfylla i Polyarki III som i Polyarki II. Det krävs snarare en viss, kritisk mängd av välinformerade medborgare, som är tillräckligt stor och aktiv för att förankra processen — en »vaken allmänhet« som Gabriel Almond uttryckte sig för många år sedan. Anhängarna av direktdemokrati kommer utan tvivel att finna denna lösning otillräcklig. Men hur önskvärt det än vore med ett *demos* som deltog på bred front i det offentliga livet, tror jag inte det står i mänsklig makt att komma därhän — inte med tanke på den extremt komplexa offentliga politik som numera utmärker Polyarki II och som Polyarki III måste göra något åt. I bästa fall har jag fel och då kommer så småningom den vakna allmänheten att omfatta hela *demos*.

Men vad talar för att en vaken allmänhet — som förmodligen består av en relativt liten skara — också är representativ för den breda allmänheten eller *demos*? Jo, den skulle kunna konstrueras, så att den inte bara var klart välinformerad utan också

representativ. Därmed skulle den — genom själva sin existens och de uppfattningar den står för — offentligt belysa eventuella skillnader mellan ett välinformerat *demos* omdömen, den gällande synen hos de politiska eliterna och även andra uppmärksamma folkgruppers bedömningar.

En vaken allmänhet som representerar *demos* egen kvalificerade uppfattning? Idén behöver inte vara självmotsägande. Antag att det bildades ett »mini-*demos*« som bestod av låt oss säga 1 000 slumpmässigt utvalda medborgare. Deras uppgift skulle vara att under kanske ett år reflektera över en fråga och sedan offentliggöra sina val. Medlemmarna kunde »mötas« över nätet. Ett sådant mini-*demos* kunde överväga och fastställa dagordningen; ett annat kunde ta sig an en av de viktigare frågorna. Det skulle kunna bildas ett mini-*demos* för varje viktig fråga på dagordningen och de skulle kunna inrättas på alla nivåer — nationellt, regionalt och lokalt. De skulle kunna bistås av rådgivande specialister och av administrativ personal. De skulle kunna ordna offentliga utfrågningar, tillsätta utredningar, ordna debatter och diskussioner.

Som jag ser det, skulle en sådan institution med ett mini-*demos* inte ersätta de lagstiftande organen utan fungera som ett komplement. Den skulle fogas till de institutioner som utvecklades under Polyarki I och Polyarki II. Vilken vikt borde då tillmätas denna slags polyarkiska institution av en tredje typ?

En bedömning som ett mini-*demos* gjorde i en fråga skulle »representera« *demos* bedömning. Ett avgörande från mini-*demos* borde ses som det beslut *demos* självt skulle ha fattat, ifall *demos* kunnat dra fördel av bästa tillgängliga kunskap om medel och mål. Mini-*demos* bedömningar skulle hämta sin auktoritet från demokratins legitimitet.

Medborgarna i mer demokratiska länder skulle komma fram till andra institutioner i den här stilen; den demokratiska processen skulle ännu en gång anpassas till en värld som inte har stora likheter med den värld där de demokratiska idéerna först började praktiseras.

Hur våra efterföljares demokrati än ser ut, kommer den inte att likna våra föregångares; det skall den inte heller. För demokratins möjligheter och begränsningar i den värld vi nu vagt kan skönja är med säkerhet radikalt annorlunda än gångna tiders. Vi kan lugnt utgå från att den demokratiska processens stränga krav inte heller i framtiden kommer att uppfyllas helt och hållet; många av de teoretiska och praktiska problem som här har utforskats kommer inte heller att ha fått sin definitiva lösning.

Och ändå är det en betvingande vision: ett folk av politiskt jämställda som har de resurser och institutioner som krävs att styra sig själva. Jag tror att den visionen förblir ett uppfordrande riktmärke på spaning efter ett samhälle där människor kan hålla fred, respektera varandras lika egenvärde och tillsammans söka ett gott liv.